BENEDIKT XVI.

ZADNJI POGOVORI

PETER SEEWALD

Ali je bilo tisto jutro vse kakor običajno, natančno v enakem potekanju?

Rekel bi, da.

Iste molitve ...

Iste molitve, seveda še nekaj posebno intenzivnih za to uro, to že.

Niste prej vstali, niste pozneje zajtrkovali?

Ne, ne.

Okoli sedemdeset kardinalov je v podkvasti obliki sedelo v tej velikanski dvorani z lepim imenom »Sala del Concistoro«. Konzistorij je bil določen za naznanilo raznih razglasitev za svetnike. Ko ste stopili v dvorano, torej nihče ni mogel pričakovati, kaj se bo zgodilo.

Določili smo nekaj kanonizacij, da.

Osuplost je nastopila, ko ste začeli govoriti po latinsko: »Dragi gospodje kardinali, nisem vas sklical samo zato, da bi vas seznanil s kanonizacijami, ampak vam moram sporočiti nekaj pomembnega.« Vsi so bili že na trnih. Ko ste prebrali svojo izjavo, so bili nekateri obrazi kakor okameneli, drugi nejeverni, zbegani, šokirani. Šele ko je spregovoril dekan kardinalskega zbora, Angelo Sodano, je vsem postalo jasno, kaj se dogaja. Ali vas je kdo neposredno potem nagovoril ali celo napadel?

(Smeje se.) Ne, to tudi ne bi šlo. Po konzistoriju papež slovesno odide, tedaj ga nihče ne napade. V takšnem primeru je papež suveren.

Kaj ste premišljevali ta dan, dan, ki je pisal zgodovino?

Seveda tudi o vprašanju, kaj bo človeštvo zdaj reklo, kako je z menoj. V moji hiši je bil seveda žalosten dan. Na poseben način sem se čez dan tudi priporočal Gospodu, a ni bilo nič posebnega.

V odstopni izjavi kot razlog za odpoved službi navajate pojemanje svojih moči. Toda ali je popuščanje zmogljivosti zadosten razlog za sestop s Petrovega sedeža?

Tu seveda lahko očitajo, da gre za nesporazum. Hoja za Petrom seveda ni povezana samo s funkcijo, ampak sega v samo bitje. V tem pogledu funkcija ni edini kriterij. Po drugi strani: papež mora opravljati konkretne reči, opazovati mora celoten položaj, vedeti mora, čemu je treba dati prednost itn. Sprejemati mora državne voditelje, sprejemati škofe, s katerimi mora zares znati stopiti v notranji pogovor – in končno mora vsak dan sprejemati odločitve. Tudi če kdo reče, da je mogoče kaj opustiti, še vendar ostaja toliko reči, ki so bistvene. Če hočemo pravilno opravljati nalogo, je jasno: če ni več sposobnosti za to, je tudi priporočljivo – vsekakor zame, kdo drug utegne to videti drugače –, da zdaj stol prepustim drugemu.

Kardinal Reginald Pole (1500–1558), na katerega ste se v nekem predavanju sklicevali, v svoji teologiji križa pravi: križ je dejanski prostor Kristusovega namestnika. Obstaja martirološka struktura papeškega prvenstva.

To me je takrat zelo ganilo. Nekomu sem naročil, naj o njem napiše disertacijo. To ostaja tudi res, saj mora papež vsak dan pričevati, vsak dan je izpostavljen križu in vedno je navzoča tudi *martyria* (mučeništvo), in sicer v tem smislu, da trpi za svet in njegove probleme. To je nekaj zelo pomembnega. Če bi papež vedno prejemal samo odobravanje, bi se moral vprašati, ali morda česa ne dela prav. Kajti v tem svetu je Kristusovo oznanilo pohujšanje, ki ga je Kristus sam doživljal. Vedno bo ugovarjanje in papež bo vedno znamenje nasprotovanja. To je kriterij, ki ga zadeva. A to ne pomeni, da mora umreti pod sekiro.

Ali ste hoteli preprečiti, da bi se morali svetu predstavljati tako, kakor je bilo to pri Vašem predhodniku?

Predhodnik je imel svoje lastno poslanstvo. Prepričan sem, da je obdobje trpljenja pravzaprav spadalo k temu papeževanju, potem ko je nastopil s silno močjo in človeštvo tako rekoč sprejel na svoja ramena, dvajset let z neznansko močjo nosil trpljenje in bremena stoletja ter oznanjal evangelij. In to trpljenje je že bilo posebno oznanilo. Ljudje so to tudi videli. Šele kot trpeči jim je pravzaprav res postal drag. Človeku se notranje približamo, če smo odprti. Zato ima to vsekakor velik smisel. Seveda sem bil prepričan, da tega ne smeš poljubno ponoviti in da po osemletnem papeževanju ni mogoče dodati še enkrat osem let, v katerih si takšen.

Pravite, da ste se o tej odločitvi tudi posvetovali, in sicer s svojim najvišjim poglavarjem. Kako je to?

Človek mora pač svoje reči kar najrazločneje razgrniti pred Njega in poskušati, da za odpoved službi ne bi na-

vajal samo učinkovitosti in drugih kategorij, ampak na to gledati tudi iz vere. Prav s tega stališča sem prišel do prepričanja, da Petrovo poslanstvo od mene zahteva konkretne odločitve in uvide, a da potem, ko v doglednem času to ne bi bilo več mogoče, Gospod tega tudi noče več od mene in me tako rekoč oprosti bremena.

Nekoč se je pojavila tudi vest, češ da Vas je neko »mistično doživetje« nagnilo k temu koraku.

To je bil nesporazum.

Ste z Gospodom na čistem?

Seveda, prav zares sem.

Ali ste imeli občutek, da se je Vaše papeževanje kakorkoli izčrpalo, da ni šlo več dobro naprej? Ali da morda papeževa oseba ni bila več rešitev, ampak problem?

Ne, to pa ne. Mislim, da sem se dobro zavedal, da pravzaprav ne bom mogel več veliko dati. Ni pa bilo in ni moje dojemanje, da sem bil tako rekoč problem za Cerkev.

Ali je imelo kakšen pomen to, da ste bili razočarani nad svojimi lastnimi ljudmi zaradi nezadostne opore?

Tudi ne. Menim, da je afera Paolo Gabriele nesrečna afera. Toda prvič, jaz nisem bil kriv – pristojne službe so ga preverile in postavile na to mesto. In drugič, človek mora takšne reči pri ljudeh pričakovati. V resnici se pri tem ne zavedam nobene napake.

Vendar so italijanski mediji ugibali, da je treba iskati pravo ozadje za Vaš odstop prav v aferi vatileaks, v kateri ni bil udeležen samo Paolo Gabriele, ampak tudi finančni problemi in intrige, spletke v kuriji. Ne nazadnje Vas je tristo strani obsežno poročilo iz preiskave o teh rečeh tako šokiralo, da niste videli nobenega drugega izhoda, kakor da naredite prostor za svojega naslednika.

Ne, to ne drži, nikakor ne. Nasprotno, stvari so bile popolnoma razčiščene. Takrat sem rekel – mislim, da Vam –, da človek ne sme odstopiti, kadar stvari niso v redu, ampak kadar so urejene. Odstopiti sem mogel, ker se je v tem položaju spet naselil mir. Nikakor ni šlo za umik pod pritiskom ali za beg, ker stvari ne bi mogel več obvladati.

V prenekaterih časopisih je bil govor celo o izsiljevanju in zaroti.

Vse to je popoln nesmisel. Ne, reči moram, da je nekaj pomilovanja vrednega, če si je človek iz katerihkoli že razlogov domišljal, da mora ustvariti škandal, zato da bi očistil Cerkev. Toda nihče me ni skušal izsiljevati. Jaz se tudi ne bi pustil izsiljevati. Ko bi to poskušali, jaz za gotovo ne bi šel, ker ne smeš iti pod pritiskom. Tudi ni bilo tako, da bi bil razočaran ali karkoli drugega. Nasprotno, hvala Bogu, bilo je razpoloženje miru in obvladovanja. Razpoloženje, v katerem prav zares z mirno vestjo lahko izročiš krmilo nasledniku.

Naslednji ugovor meni, da je bilo papeštvo z odstopom sekularizirano. Zdaj naj ne bi bilo več neprimerljiva služba, ampak služba kakor vsaka druga.

To sem moral vzeti v zakup in preudariti vprašanje, ali s tem funkcionalizem tako rekoč povsem prehaja na papeštvo. Toda podoben korak je bil že pri škofih. Prej tudi škof ni smel odstopiti. In bila je vrsta škofov, ki so govorili: jaz sem »oče« in to ostajam. S tem ne moreš kar prenehati. To bi bila funkcionalizacija in vrednotenje s svetnimi merili, nekakšno uradništvo, ki ga za škofa ne smemo uporabljati. Tu moram odvrniti, da tudi oče preneha. Seveda ne preneha biti oče, ampak odloži dejansko odgovornost. Še naprej ostaja oče v globokem, notranjem smislu in s posebnim odnosom in odgovornostjo, toda ne z nalogami kot takšnimi. In prav tako je bilo tudi pri škofih.

Vsekakor so medtem na splošno prišli do pojmovanja, da ima škof po eni strani zakramentalno poslanstvo, ki ga še naprej notranje veže, kar ga po drugi strani nikakor ne drži večno v vlogi. In tako, mislim, je tudi jasno, da papež ni nadčlovek in ne stori zadosti že kar s svojim obstojem, ampak mora seveda tudi izvajati funkcije. Če odstopi, še vedno v notranjem smislu ohranja odgovornost, ki jo je prevzel, ne ohranja pa vloge. V tem pogledu bomo počasi razumeli, da papeštvo ni izgubilo ničesar od svoje veličine, tudi če človeškost službe morda razločneje stopi v ospredje.

Neposredno po razglasitvi Vaše odločitve je šla kurija na postne duhovne vaje kakor vselej po pepelnični sredi. Ali so vsaj tu govorili z Vami o odstopu?

Ne. Na duhovnih vajah molčimo, poslušamo in molimo. Vrhu tega seveda spada k celotnemu načrtovanju, da je to teden molčanja, ko morejo vsi, vsekakor škofje, kardinali in sodelavci v kuriji, vse to notranje obdelati. Zdaj

opustijo zunanje reči in se skupaj notranje posvetijo Gospodu.

Zato je bilo zame res ganljivo in dobro, da sta po eni strani bila odmaknjenost in molk in me nihče ni mogel motiti, ker ni bilo avdienc. Vsi smo se tudi umaknili iz vrveža in si bili notranje povsem blizu, ker smo vsi skupaj vsak dan štirikrat molili in poslušali. Po drugi strani pa je bil tudi vsakdo v svoji osebni odgovornosti pred Gospodom.

Torej, reči moram, da je bilo načrtovanje zelo dobro. Dodatno pa moram ugotoviti, da je bilo načrtovanje celo veliko boljše, kakor sem sprva mislil.

Ali ste odstop vsaj za minuto obžalovali?

Ne! Ne, ne. Vsak dan vidim, da je bilo prav.

Torej si niste morda še enkrat rekli ...

Ne, prav nič. O tem sem dovolj dolgo premišljeval in se pogovarjal z Gospodom.

Ali je bil kakšen vidik, na katerega niste pomislili? Vidik, ki Vam je morda šele pozneje postal jasen.

Ne.

Ali ste pomislili tudi na to, da bi v prihodnje utegnile nastopiti upravičene zahteve po odstopu kakega papeža?

Zahtevam se pač ne smeš ukloniti. Zato sem v svojem govoru tudi poudaril, da to delam svobodno. Človek ne sme nikoli oditi, če je to pobeg. Nikoli ne sme popustiti

pritiskom. Oditi sme samo tedaj, ko tega nihče ne zahteva. In v mojem času tega ni nihče zahteval. Nihče. To je bilo za vse popolno presenečenje.

Verjetno Vas tudi ni presenetilo, da se je z Vašim odstopom takoj nato odprla možnost za novo celino.

V sveti Cerkvi moramo biti pripravljeni na vse.

»Ne bežim pred križem«

Pa Vašem zadnjem liturgičnem slavju v vlogi službujočega papeža in po slovesu iz apostolske palače se začenja nova zgodovina. S svojimi najožjimi sodelavci – tajnikom Georgom Gänsweinom in Alfredom Xuerebom in štirimi sestrami iz skupnosti Memores – se preselite najprej v papeško poletno rezidenco v Castel Gandolfo. Ali ste od tam spremljali konklave?

Seveda.

Kako je bilo?

Seveda nismo nikogar sprejemali, to je povsem jasno, in tudi nismo imeli nikakršnih stikov z zunanjim svetom. Videli pa smo, kar je bilo mogoče videti po televiziji. Pozorno smo si ogledali predvsem večer izvolitve.

Ali ste si predstavljali, kdo bi mogel biti Vaš naslednik?

Ne, sploh ne!

Nobenega občutka, nobene misli?

Ne. Ne.

Kako ste torej mogli, ko ste se poslovili od kurije, obljubiti svojemu pričakovanemu nasledniku popolno pokorščino?

Papež je papež, čisto vseeno, kdo je.

Kljub vsemu naj bi bil Jorge Mario Bergoglio že v konklavu leta 2005 eden od možnih kandidatov. Ali je bilo tako?

O tem ne morem ničesar reči (smeh).

Kakšne so bile Vaše misli, ko se je Vaš naslednik pojavil na balkonu Petrove bazilike? In bil je že oblečen v belo.

No, to je njegova stvar. Saj smo bili v belem tudi mi. Mocete pa ni hotel imeti. To se me sploh ni dotaknilo. Zelo pa se me je dotaknilo, da me je hotel poklicati, še preden je šel na balkon, a me ni ujel, ker smo bili ravno pri televiziji. Dotaknilo se me je, kako je molil zame, trenutek zbranosti, nato prisrčnost, s katero je pozdravil ljudi, tako da je iskra tako rekoč takoj preskočila. Saj ga res ni nihče pričakoval. Jaz sem ga seveda poznal, a nisem mislil nanj. Zato je bilo zame veliko presenečenje. A takoj nato je vžgal način, kako je molil in kako je ljudem spregovoril do srca.

Od kod ste ga poznali?

Z obiskov *ad limina* in iz dopisovanja. Spoznal sem ga kot zelo odločnega moža, človeka, ki je v Argentini zelo odločno rekel, to bo in tega ne bo. Tega vidika prisrčnosti, čisto osebne naklonjenosti do ljudi nisem tako doživel, to je bilo zame presenečenje.

Ali ste pričakovali koga drugega?

Že, da, ne sicer koga določenega, ampak druge, ja.

Bergoglio vsekakor ni bil med njimi.

Ne. Nisem mislil, da je med ožjimi kandidati.

Čeprav je bil, kakor že rečeno, v prejšnjem konklavu poleg vas eden od resnih kandidatov.

To je pravilno. Toda mislil sem, da je to mimo. O njem nismo ničesar več slišali.

Ste bili veseli izida glasovanja?

Ko sem slišal ime, sem bil sprva še negotov. Ko pa sem nato videl, kako je govoril z Bogom in ljudmi, sem bil res vesel. In srečen.

Povzemiva: torej ni mogoče reči, da Vam je odstop olajšalo vedenje ali slutnja, kdo bo Vaš naslednik?

Ne. Kardinalski zbor je svoboden in ima svojo zakonitost. Zato ni mogoče predvideti, kdo bo na koncu izvoljen.

Pri papežu Frančišku je zelo veliko novega: prvi jezuit na Petrovem sedežu, prvi z imenom Frančišek. In predvsem: Frančišek je prvi papež iz »Novega sveta«. Kaj to pomeni za sestavo svetovne katoliške Cerkve?

To pomeni, da je Cerkev gibljiva, dinamična in odprta, da se v njej dogaja nov razcvet. Pomeni, da ni zamrznjena v kakršnekoli vzorce, ampak se v njej vedno znova doga-

ja kaj presenetljivega; v sebi ima moč, ki jo more stalno prenavljati. Lepo in spodbudno je, da se tudi v našem času dogajajo stvari, ki jih nismo predvideli in ki kažejo, da je Cerkev živa in polna novih možnosti.

Po drugi strani je bilo mogoče pričakovati, da bo imela Južna Amerika veliko vlogo. Je največja katoliška celina, ki najbolj trpi in ima največ težav. Tu so zares veliki škofje in Cerkev ima pri vsem trpljenju in težavah veliko življenjsko moč. Zato je bil tudi nekako čas, da Južna Amerika pride na vrsto. Novi papež je hkrati Italijan in Južnoameričan, zato se tudi s tem notranje prepletata stari in novi svet ter prihaja do izraza notranja edinost zgodovine.

S papežem Frančiškom svetovna katoliška Cerkev izgublja svojo osredotočenost na Evropo ali pa je ta vsaj oslabljena.

Povsem jasno je, da Evropa ni več samoumevno središče svetovne Cerkve, ampak Cerkev v svoji univerzalnosti zdaj res obstaja na vseh celinah z enakimi utežmi. Evropa ohranja svojo odgovornost, svoje posebne naloge. Vera v Evropi tako peša, da je že zato lahko le še delno resnična poživljajoča moč svetovne Cerkve in vere v Cerkvi. Hkrati vidimo, da z novimi prvinami, recimo z afriškimi, južnoameriškimi in filipinskimi, vstopa v Cerkev nova življenjska moč, ki spet nekoliko osveži in na novo poživi utrujeni Zahod ter ga prebudi iz utrujenosti, ko pozablja na svojo vero. Če pomislim zlasti na Nemčijo, sta tu gotovo živa vera in srčna zavzetost za Boga in za ljudi. Po drugi strani pa so navzoči moč birokracij, teoretiziranje vere, politiziranje in pomanjkanje življenjske moči, ki jo nato skoraj povsem zmeljejo pretežke struk-

ture. Opogumljajoče je, da se v svetovni Cerkvi uveljavljajo tudi druge sile, ki bodo zdaj Evropo od zunaj na novo misijonsko poživile.

Pravijo, da ljubi Bog vsakega papeža nekoliko popravi v njegovem nasledniku – v čem je torej Vas popravil s papežem Frančiškom?

(Smeh.) Da, rekel bi, da z neposrednim pristopom k ljudem, to je, mislim, zelo pomembno. Je pa vsekakor tudi papež premisleka. Ko berem apostolsko spodbudo *Evangelii gaudium* ali tudi intervjuje, vidim, da je razmišljujoč človek, nekdo, ki se duhovno ukvarja z vprašanji časa. Hkrati je nekdo, ki zelo neposredno pristopa k ljudem in je navajen biti vedno med njimi. Ne prebiva v apostolski palači, ampak v Domu svete Marte, ker hoče biti vedno obdan z ljudmi. Rekel bi, da to lahko dosežeš tudi zgoraj [v apostolski palači], daje pa nov poudarek. Morda jaz v resnici nisem bil dovolj med ljudmi. Rekel bi še, da ima tudi pogum, s katerim rešuje probleme.

Ali se Vam Vaš naslednik ne zdi morda preveč vihrav in ekscentričen?

(Smeh.) Vsak človek mora imeti svoj temperament. Eden je morda nekoliko zadržan, drugi nekoliko bolj živahen, kot si je kdo predstavljal. Toda zdi se mi dobro, da tako neposredno pristopa k ljudem. Seveda se sprašujem, kako dolgo bo mogel to zdržati. Veliko moči jemlje, če vsako sredo poda roko dvesto ali več ljudem. A to prepuščamo ljubemu Bogu.

Ali z njegovim načinom nimate težav?

Ne. Nasprotno, to se mi zdi dobro, da.

Stari papež in novi papež prebivata celo na istem zemljišču, drug od drugega oddaljena nekaj sto metrov. Pravijo, da ste svojemu nasledniku vedno na voljo. Ali kdaj tudi zares upošteva Vašo izkušnjo in Vas vpraša za nasvet?

Na splošno za to ni nobene priložnosti. O določenih stvareh me je vprašal, tudi glede intervjuja, ki ga je dal reviji *Civiltà Cattolica*.[3] Dobro, to seveda storim, rad izrazim svoje mnenje. Toda večinoma sem zelo vesel, da običajno nisem vključen.

Ali to pomeni, da prve apostolske spodbude papeža Frančiška Evangelii gaudium *potemtakem niste prejeli vnaprej?*

Ne. Pisal pa mi je zelo lepo osebno pismo z drobceno pisavo. Ta je veliko manjša kakor moja. V primerjavi z njegovo je moja pisava naravnost velika.

Kar je komaj mogoče verjeti.

Da, resnično. Pismo je bilo zelo ljubeznivo, sicer pa sem to apostolsko spodbudo prejel na poseben način. In tudi v belo vezano, kar sicer naredijo samo za papeža. Zdaj sem pri branju. To ni kratko besedilo, je pa lepo in tudi privlačno napisano. Gotovo ni vse od njega samega, a v njem je zelo veliko osebnega.

Prenekateri komentatorji to apostolsko pismo razlagajo kot preobrat, zlasti zaradi zahteve po decentralizaciji Cer-

kve. Ali vidite v tem programskem besedilu prelom s svojim papeževanjem?

Ne. Tudi jaz sem vedno želel, da so krajevne Cerkve kar najbolj žive same v sebi in da ne bi tako zelo potrebovale rimske pomoči in odločitev. Zato je krepitev krajevne Cerkve nekaj zelo pomembnega. Vedno je tudi pomembno, da vsi ostanejo odprti drug do drugega in do Petrove službe, kajti sicer se lahko razvijejo politizacija, nacionalizacija in kulturne zožitve. Zelo pomembna je tudi izmenjava med krajevno in svetovno Cerkvijo. Moram pa tudi povedati, da na žalost prav tisti škofje, ki nasprotujejo centralizaciji, ne dajejo pobud, ki bi jih od njih mogli pričakovati. V takšnih primerih smo seveda vedno znova priskočili na pomoč. Kajti kolikor bolje in bolj živo krajevna Cerkev sama živi iz središča vere, toliko več prispeva k celoti.

Nikakor ni samo tako, da se celota Cerkve vtika v krajevno Cerkev, ampak so stvari krajevne Cerkve odločilne tudi za celoto. Če je kakšen ud bolan, pravi sveti Pavel, to prizadene vse. Če je na primer Evropa slabotna v veri, je to bolezen tudi za druge – in nasprotno. Če bi praznoverje ali nevera ali reči, ki jih ne sme biti, vdrle v kakšno Cerkev, bi imelo to negativne posledice za celoto. Zato je skupno delovanje zelo pomembno. Ne gre brez Petrove službe in službe edinosti. In ne gre brez odgovornosti krajevnih Cerkva.

Ali torej nikjer ne vidite preloma s svojim papeževanjem?

Ne. Mislim, da je seveda mogoče napačno razlagati kakšna mesta, da bi nato rekli, zdaj so pa stvari čisto drugačne. Če iztrgamo posamezna mesta, je mogoče sestavi-

ti nasprotja, ne pa, če gledamo celoto. Morda so novi poudarki, gotovo, ni pa nasprotij.

Ali ste torej z dosedanjim službovanjem papeža Frančiška zadovoljni?

Da. Nova svežina v Cerkvi, nova veselost, nova karizma, ki nagovarja ljudi, vse to je nekaj lepega.

Iz Vaših poslovilnih govorov na Trgu svetega Petra sta posebno štrleli dve besedi. Prvo ste izrekli pri svoji zadnji molitvi angelovega češčenja, ko ste dejali: »Gospod me kliče, da se vzpnem na goro Tabor.« Kaj je bilo s tem mišljeno?

To je bilo vnaprej dano v dnevnem evangeliju, toda evangelij je v tem trenutku dobil povsem konkreten pomen. To je pomenilo, da zdaj tako rekoč odhajam z Gospodom. Iz vsakdanjosti življenja se vzpenjam na drugo višavo, kjer sem še bolj neposredno in globlje skupaj z Njim. S tem pa se ločujem od dosedanjih velikih ljudskih množic in se podajam v to večje prijateljstvo z Gospodom.

Gotovo ni naključje, da je bilo Vaše zadnje veliko bogoslužje na pepelnično sredo. To je delovalo kot klic: glejte, hotel sem vas pripeljati semkaj – v očiščenje, post, pokoro.

Tudi to je bilo dano vnaprej. V svoji pripravi sem seveda mislil tudi na to pepelnično sredo. Še enkrat bo treba obhajati veliko bogoslužje. To bi bilo sicer v cerkvi svete Sabine, ker je to stara »stacionska«, shodna cerkev, a v

tem primeru smo bogoslužje prenesli v cerkev svetega Petra. Res se mi je zdelo zelo v skladu z Božjo previdnostjo, da to zadnje bogoslužje začenja postni čas in je s tem povezan tudi opomin *Memento mori.* Z vso resnobo vstopamo v Kristusov pasijon – a hkrati tudi v skrivnost vstajenja. Moje življenje se začenja na veliko soboto. Na pepelnično sredo, ki ima mnogovrsten pomen, pa se končuje moje dejansko služenje. Na to sem res pomislil, hkrati pa je tudi Bog tako dal.

V tem drugem poslovilnem govoru pa ste z velikim poudarkom dejali: »Ne bežim pred križem.«

Veste, nekako so govorili, da sem stopil s križa in si udobno postlal. Ta očitek sem moral tudi pričakovati. S tem sem se moral notranje ukvarjati, preden sem storil ta korak. Prepričan sem, da to ni bil beg, vsekakor ne pred kakršnimkoli pritiskom, ki ga sploh ni bilo. To tudi ni bil notranji beg pred zahtevnostjo vere, ki človeka vodi na križ. To je marveč drugačen način, da še naprej ostajam povezan s *trpečim* Gospodom, namreč v tihoti molčanja, v veličini in intenzivnosti molitve za celotno Cerkev. Zato moj korak ni beg, ampak samo drugačen način, da ostajam zvest svojemu služenju.

Nobene velike poslovilne slovesnosti niste imeli, ampak ste se omejili na splošno avdienco.

Če obhajaš slovo, bi res prišlo do posvetnosti, o kateri ste govorili. Moralo je ostati v okviru tistega, kar je primerno za duhovno služenje. V tem primeru je bilo to bogoslužje pepelnične srede in srečanje z verniki na Trgu svetega Petra – v veselju in zresnitvi hkrati. Pri tem ni v ospredju

osebna usoda tega človeka, ampak to, da zastopa nekoga drugega. V tem pogledu je bilo popolnoma prav, da sem se še enkrat srečal s Cerkvijo kot celoto ter z ljudmi, ki so se hoteli posloviti. Tega pa nisem hotel storiti v smislu svetnega praznovanja, ampak kot srečanje v Gospodovi besedi in v veri.

Nato ste odleteli v helikopterju. To je nekako spadalo tudi k vsej dramaturgiji, vsaj gledano od zunaj. Lahko bi rekli, da še nikoli živ papež ni šel v nebesa ...

(Papež se smeje.)

Kakšne misli so Vas navdajale?

To me je res močno ganilo. Prisrčnost slovesa, tudi to, da so bili sodelavci v solzah (glas se zatrese). Nato je bil nad hišo Pastor Bonus velik napis: *Vergelt's Gott*, »Bog povrni«, in nato rimski zvonovi (papež zajoka). To me je res močno ganilo. Ko sem letel tam zgoraj in slišal zvonjenje rimskih zvonov, sem vedel, da se smem zahvaliti in da je hvaležnost temeljno občutje.